

A BOLOGNA MODELL ÉS A KÜLFÖLDI EGYETEMEK TAPASZTALATAI

Willibald Posch:

A jogtudományok jövője az egyetemeken

A BOLOGNAI EGYEZMÉNNYEL
KAPCSOLATOS
TAPASZTALATOK ÉS AGGÁLYOK

A grazi konferencia szervezőjeként elkerülhetetlen számomra a feladat, hogy rövid, bevezető áttekintést adjak az európai egyetemek jogi karain végbemenő oktatási reform alakulásáról, utalva elsősorban a közép- és délkelet-európai térségben zajló kezdeményezésekre, amennyiben a kijelölt időkeretek ezt lehetővé teszik számomra.

Bologna – e szó hallatán az európai kontinens jogászai előtt nemrég csupán egy jogi iskola jelent meg, amely a 11. sz. vége felé újra életre keltette a népvándorlás és a középkor sötét évszázadai alatt lerombolt római jogkultúrát – miután újra felfedezték a digestákat, és lehetővé vált a Corpus Jurisban összegyűjtött jogi anyagok szisztematikus feldolgozása. A glosszátorok munkásságán keresztül megindult a fejlődés, amely a római jogot alapul véve elvezetett az európai ius commune kialakuláshoz, és ami egyben bázisul szolgált az európai kontinentális polgári jog kodifikálásához a Code civil-től a német polgári törvénykönyvig (BGB) valamint az olasz Codice civile-ig, és amely egészen a közelmúltig elengedhetetlen feltételnek tekintette az olasz nyelv ismeretét a jogi tanulmányok folytatásához.

Míg mostanáig Bologna nevéhez a római jog újjáéledése kapcsolódott, ma jó okunk van arra, hogy az észak-olaszországi város nevét e fogalom várhatóan bekövetkező végével társítsuk a jogtanulmányok, és ezzel a jogi szakmai előképzés folyamán, hiszen úgy tűnik, hogy az egyetemi képzés ún. bolognai modelljének egyik hatása a jogtudományokra abban nyilvánul meg, hogy a római jog oktatása még inkább visszaszorul az egyetemeken. Úgy tűnik, mintha a Bolognai Nyilatkozat által propagált európai képzésben, amely kétfázisú modellként egy bachelor- valamint egy master-fokozat megszerzését teszi

lehetővé, a római jognak mellékszakként szinte semmi, vagy csak marginális jelentőség jut a polgári jog tanulmányozása folyamán. Ezzel összefügg, hogy a Bolognai Egyezmény megvalósításának egyik következménye, hogy a képzés egyre gyakorlatorientáltabbá válik, és az egyetemi jogászképzés keretein belül egyre inkább háttérbe szorul a tudományos szemlélet. Az egyik központi kérdés, amely már öt éve alapvetően meghatározza a jogi tanulmányok reformja körül zajló vitát, érinti a római jogot, a jogtörténetet, az összehasonlító jogtudományokat, a jogfilozófiát és jogszociológiát megillető státusz is, amelyek alapozó tantárgynak számítanak a bachelor képzés folyamán.

Az A/C workshop ezt a problémát is körüljárja, csakúgy, mint a bolognai nyilatkozat által nyitva hagyott kérdést, amely a bachelor- és a master-fokozat megszerzésének mindenkor időtartamára vonatkozik. Bologna egy négyéves bachelor és egy egyéves master képzés kombinációjának lehetőségét nyújtja, hasonlóan ahhoz a nemzetközi viszonylatban gyakrabban választott kombinációhoz, amely egy három éves bachelor és egy kétéves master képzésből áll. A „3 plusz 2” koncepció már csak abból a szempontból is előnyösnek tűnik, mert a diploma elismerésére vonatkozó 89/48/EWG irányelv, amely legalább 3 éves oktatási időtartamot magába foglaló főiskolai diplomákra vonatkozik, ennek felel meg. A „4 plusz 1” felosztású alternatív lehetőség egy nemzeti jogi szabályozás következtében – mint pl. Ausztriában is – időközben megszűnt. Bár, amint azt egy neves holland egyetem jogtanára nemrég elmondta, elképzelhető lenne a „3 plusz 1” felosztás is, amely Hollandiában mára már megvalósult.

A „3 plusz 2”, vagy pontosabban szólva a „180 plusz 120 kredit pontos modell” ellenzői felvetik a kérdést, hogy 3 év alatt milyen tudás adható át egy „bachelor of law” hallgatónak, amely lehetővé tenné számára a szakmai érvényesülést. Vajon nem volna rákényszerülve arra, hogy jogi tanulmányai folyamán csupán az alaptantárgyakra koncentráljon? Vajon el lehetne-e sajátítani a hároméves képzés alatt megfelelő szinten az alaptantárgyakat? Nem volna-e helyes továbbra is megmaradni a négyéves képzésnél, amely az európai kontinens számos országában a hagyományosan előírt normál tanulmányi időnek felel meg, amelyet természetesen a hallgatóknak csupán csekély hányada képes abszolválni – a többségnek ennél lényegesen több időre van szüksége – az ötödik év pedig egy ún. kiegészítő év lenne, amely során elsősorban a „jogi tanulmányok európaizálásának” következményeit kellene a hallgatóknak megtapasztalniuk?

Ez is egy jelentős kérdés, amely a jogtudományokat oktató professzorok szemében továbbra is az európai oktatáspolitikusok kiugró hibájaként tünteti fel azt a tényt, hogy a jogtudományok, nem úgy, mint az orvostudomány, kikerültek a rendes kétszintű egyetemi képzés modelljéből. Hiszen a jogi karok,

eltérően a bölcsészettudományi és természettudományi karoktól jelentős mértékben támaszkodnak az olyan szakmai szervezetekkel történő együttműködésre, mint ügyvédi és jegyzői kamarák valamint bíróságok, amelyek számos országban biztosítják a végzős hallgatók részére a végző, teljes körű képesítést a hivatás gyakorlásához.

Az egyes országok jogi karainak kitartó ellenállása ellenére, – amely különösen Németországban jellemző, – úgy tűnik, a kocka el van vetve. Mára szinte biztos, hogy a jövőben a jogászoknál is lesz bachelor- és maszter-fokozat, csupán az bizonytalan, hogy vajon milyen szakmai perspektívával rendelkeznek majd az ezzel rendelkező végzős hallgatók.

Az egyes elnevezések is különbözöek: az olasz Felsőoktatási és Kutatási Miniszter 2004 október 22-én kiadott dekrétuma, – amely módosítja az egyetemek oktatási autonómiájáról szóló 1999 évi rendeletet, és amely nyilvánvaló célja egyfajta rendszer bevezetése a Bolognai Egyezmény egyébként nagyon eltérő módokon történő megvalósításának folyamatába az olaszországi egyetemek karain, – 3. cikkelyében kimondja, hogy az olaszországi egyetemek a *Lauera* (L), *Lauera magistrale* (L.M.), valamint szakdiploma (diploma di specializzazione) (DS) és a kutató doktori (dottorato di ricerca) címet kölcsönözhetik.

Franciaországban a már megszerzett Licentiat és Maitrisse diplomához bevezették a „Mastère” címet, és a legtöbb kar újabban azt az oktatási programot részesíti előnyben, amely biztosítja a lehetőségét, hogy a tanulmányokat három év után a Licentiat, négy év után a Maitrisse és öt év után a „Mastère” fokozattal lehessen befejezni. Néhány kar azonban megőrzi magának a jogot, hogy a „Mastère” fokozat megszerzésére benyújtott kérvényt adott esetben elutasítsa.

Ausztriában a 2002. évi egyeteméről szóló törvény (UG), amely széles körű autonómiát biztosít az egyetemeknek, és az egyetemi professzorokat már nem az állami alkalmazott státuszba sorolja be, 54. § 1. bek. Z 6 előírja a bachelor-fokozatot 180 kredit ponttal ill. egy három éves szakot és egy ahhoz kapcsolódó (új) maszter-fokozatot 120 kredit pontos kerettel, ill. kétéves időtartamot a jogi tanulmányok esetén is. Az elsősorban a jogi tanulmányokat mélyrehatóan érintő reform megvalósítására a Bolognai Egyezményrel összhangban kitűzött bizonytalan idő-limit a 2010. esztendőre célozza meg. Mostanáig azonban nem sok minden történt, sőt a jogi karokon oktató professzorok nagy része tévesnek tartja azt az elképzelést, hogy a jövőben bakkalaureae és bakkalaurei iuris végzettségű hallgatókat kell az egyetemeknek képezniük, akik szakmai kilátásait egyelőre homály fedi. Nem veszik figyelembe a törvényt, és nyilvánvalóan abban reménykednek, hogy a 2006-os választásokat megnyerő új kormány a jövőben befagyasztja az értelmetlen intézkedéseket.

Mire lesz jó egy bachelor fokozatú diploma – érvelnek a jogtudományokat oktató professzorok jelentősebb hangadói, – ha tulajdonosainak nem lesznek reális kilátásai arra, hogy az egyetemi évek alatt megszerzett szakmai tudásukat hasznosítsák, és a hallgatók nagy része továbbra is a maszter-fokozat megszerzésére törekszik majd, amelyhez a jövőben még a legszorgalmasabb hallgatóknak is egy évvel hosszabb időre lesz szüksége.

Ez az elképzelés aligha veszi figyelembe, hogy a jövőben lesznek olyan végzős egyetemi hallgatók a jogi pályán, akik a jogtudományok területén csak részképzésben részesülnek ill. speciális ismeretekkel rendelkeznek egy bizonyos részterületen, akiknek azonban képesnek kellene lenniük az ipar és a kereskedelem területén működő vállalatoknál, biztosítóknál, megbiztosítóknál és egyéb hivatalos intézményeknél jogi rutintevékenységek ellátására, méghozzá mindent összevetve sokkal kevesebb javadalmaszástért, mint azt egy „teljes körűen” képzett jogász ma elvárhatná, és mindez a korábbi munkába lépés révén sokkal hosszabb időn keresztül. Ezt a szempontot nem volna szabad elhanyagolni, tekintettel a mindenhol egyre inkább előtérbe kerülő nyugdíjazási problémákra.

A kétlépcsős normál curriculum megkülönböztetéseket nélkülöző, formális elutasítása azonban kizárja azt az európai perspektívát, amely a bolognai nyilatkozat alapjául szolgáló kezdeményezés hátterében áll. Hiszen az eredeti cél, amelyet a négy nagy EU-tagország – Németország, Franciaország, Nagy-Britannia és Olaszország oktatási minisztere – szem előtt tartott, amikor 1998 őszén a párizsi Sorbonon megrendezett találkozójuk alkalmával megegyeztek abban, hogy átfogóan minden egyetemi szak számára javasolják a bachelor-maszter-bölcsészettudományok doktora oktatási modellt, amely alapvetően ill. elsősorban 3 + 2 + 3 éves időtartamhoz kapcsolódna, az lett volna, hogy növeljék az európai egyetemek versenyképességét az USA egyetemi kínálatával szemben. Az a tény, hogy ehhez a kezdeményezéshez a közösségi jog nem biztosítja a megfelelő törvényi jogosultságokat, nem nagyon zavarta a többi, sokkal nagyobb számban megjelenő európai állam oktatási miniszterét, amikor a rákövetkező év tavaszán Bologna történelmi falai között megegyeztek abban, hogy a BA-MA-Phd-modell alapul szolgál majd mindennemű egyetemi képzéshez.

A Bolognai Egyezmény megvalósításának folyamata időközben a Salamancán és Berlinben megrendezett találkozók keretén belül tovább folytatódott. Az a tény, hogy a német nyelvterületen működő egyetemek különösen nagy érdeklődéssel vettek részt a találkozókban, semmiképpen nem tulajdonítható az általános tudományegyetemeknek és főleg nem az ott működő jogi karoknak. Jellemző, hogy a svájci fakultások ebben a tekintetben különösen elől járnak, míg a német fakultások továbbra is erőteljes oppozícióban vannak. Legutóbb Münchenben, a né-

metországi jogi karok számára megrendezett 84. szakmai napokon vált nyilvánvalóvá – ahol egy nagyon magas színvonalon folytatott szakmai viták kalmával a bolognai modell csaknem egyértelmű és masszív elutasításba torkollott –, hogy éppen a német jogászoknak, akik az egyetemi képzésben generáció óta a törvényileg előírt, bírói pálya felé történő orientálódással és az államvizsga-rendszerrel élnek együtt, meggyűlt a bajuk a bolognai modellel.

Sőt a németországi jogászképzésre vonatkozó nemrég kiegészített törvény is ignorálja a bolognai modellt. Utalunk arra, hogy *Prof. Huber*, a német jogásznapiak elnöke, egy évvel ezelőtt Strasbourgban bemutatta a német jogi karok helyzetét, és előadását publikálta a *Julian Lonbay* által kiadott *European Journal of Legal Education* nemrég megjelent 2. számában. Utalunk valamint arra is, hogy *Brüggmann* úr, a német ügyvédegyesület tagja a B/D workshop alkalmával be fogja mutatni a szakmai egyesület véleményét a Bolognai modellre vonatkozóan, ahogyan egy néhány héttel ezelőtti állásfoglalásában – véleményem szerint nagyon realiztikusan megfogalmazva – utalt is rá, miszerint jogi tanulmányok folytatása manapság nem csekély idő-ráfordítást és alapkutatások elvégzését igényli, ezért ezeknek a követelményeknek, amelyek elengedhetetlenek az ügyvédi és bírói hivatás szempontjából, csak a maszter-fokozat megszerzése felel meg. Azzal a megállapítással, miszerint „egy kutatásorientált bachelor-fokozat valamint az arra épülő maszter-fokozat alkalmasint jobban megvalósítaná azt, amit az egyesület a posztgraduális ügyvédképzés bázisának tekint, mint ahogy a jelenlegi államvizsga-rendszer ezt lehetővé teszi,” a DAV (Német Ügyvédek Egyesülete) egyértelműen továbbmegy a Bolognai Egyezmény pozitív aspektusainak elfogadásában, mint az ország jogi karain oktató tanárok többsége, akik érthető módon a törvényhozó mértékletességében és tartózkodó hozzáállásában bíznak.

Ausztriában a parlament bár csekély többséggel, de megfogalmazta a Bologna irányába mutató feladatokat. Viszont ameddig a tízszer nagyobb Németország egyetemén semmi sem történik, addig nálunk sem várhatóak jelentősebb aktivitások.

Mindenestre az osztrák oktatási minisztérium, és nemrég az egyetemek vezetése (mint pl. Bécs és Graz), egyre inkább követelik a bolognai modell bevezetését a jelenlegi öt általános tudományegyetemen végezhető valamennyi szakon Bécsben, Grazban, Innsbruckban, Linzben és Salzburgban. (Az orvosképzés a 2002. évi egyetemi törvény /UG/ hatályba lépése óta elkülönült a hagyományos egyetemektől és saját egyetemet hoztak létre számára.)

Mindeközben az említett öt egyetem között koránt sincs összhang arra vonatkozóan, hogyan is kellene megvalósítani a bolognai modellt a jogászképzésben. Mivel a tanárok többsége szkeptikus és elutasító, sőt kifejezetten ellenséges hozzáállást tanúsít, eddig még egyetlen fakultás sem igyekezett –

akárcsak vázlatosan is – megfogalmazni olyan tanulmányi tervet, amely a bolognai modellnek megfelelné. Legjobb esetben is csak annyit mondhatunk, hogy a tanárok és a hallgatók között épphogy megkezdődött a téma megvitatása. Így tapasztalatokról nem lehet beszámolni, inkább csak azokról a nehézségekről, amelyekkel meg kell majd birkózni ahhoz, hogy a Bolognai Egyezmény értelmében újjá lehessen szervezni a jogászképzést. Ausztriában számolni kell még bizonyos fokig az egyetemi tanárok kitarató szándékával is – ami a jogászok esetén talán hangsúlyozottabb, mint más tudományok képviselőinek körében –, hogy szükségesnek tartják újra definiálni a képzés teljes folyamatát, a kezdetektől egészen a szakma elsajátításáig, csakúgy a szakmai szövetségek és bíróságok szerepét a posztgraduális szakmai felkészítés folyamatában, és természetesen az eltérő szemléletek integrálását az újonnan bevezetendő tanulmányok, különösen a bachelor-fokozat tartalmát és „tudományosságát” illetően.

Égészen bizonyos, hogy ott is akadtak leküzdendő nehézségek, ahol a bolognai modellt már bevezették, pl. Svájcban, ami még ott sem történt meg minden karon, ahogy Zürichben sem. Viszont Basel esetében ettől az évtől kezdődően ez elmondható, és valamivel korábban már Luzernben és Fribourgban is elkezdődött a megvalósítás. Nem titok, hogy az egyetemek által elrendelt Bolognai Egyezménynek megfelelő oktatási program ellen nem kevés professzor tiltakozott kitaratóan az ottani egyetemeken is, ahogy azt *Pascal Pichonnaz* az A/C workshop keretein belül talán közelebbről is megvilágítja majd. A jogi tanulmányok szabályozása a fribourgi egyetemen, miután már csak a jogi diploma (*Diplom des Licentiat*), vagyis az „Európai jogtudományok master-fokozata” cím elnyerésére van lehetőség, amely 180 + 94 kredit pont megszerzését jelenti, valamint 180 kredit pont megszerzését követően az „Európai jogtudományok baccalaureusa” (*Europäischer Bachelor*) cím adományozására, „megválogatott” tudományosság benyomását kelti, ahol a kötelező tantárgyak súlypontja a magánjog, a közjog és a büntetőjog alaptantárgyaira helyeződik.

Ugyanez vonatkozik a baseli egyetem jogi kara számára 2004. június 8-án meghozott rendelkezésre a bachelor-fokozattal kapcsolatban. Itt a jövőben is különbséget tesznek egy egyéves (ill. 60 kredit pontos) „alapszintű oktatás” és egy kétéves, ill. 120 kredit pontos „posztgraduális oktatás” között. Az első esetén az alkotmányjogra, a kötelmi jogra és a büntetőjogra szemeszterenként kilenc-kilenc kredit pont megszerzésével különös hangsúlyt fektetnek, és így kevés kapacitás marad az alaptantárgyak tanulmányozására. Három év után a „Bachelor of Law” címet adományozzák a végzős hallgatóknak.

A „Common Law” országaiban működő jogi karoktól eltekintve, ahol a tanulmányi tervek más tradíciókon alapulnak, elsősorban a dél-európai államok jogi karai, mint Spanyolország és Olaszország

valósították meg a bolognai modellt. Természetesen meglehetősen eltérő módokon, ami a kredit pontos rendszer bevezetése ellenére nem valószínű, hogy elősegíti a hallgatók mobilitását. Nem meglepő, hogy Olaszországban máshova helyeződnek a tartalmi hangsúlyok, mint Svájcban, és azon sem lehet csodálkozni, hogy a történelmi alapokból kiindulva a három éves jogászképzés első évében nagyobb jelentőség jut a római jog tanulmányozásának. Továbbá az is természetesnek tűnik, hogy a jogi alapszakmák gyakorlására – bíró, ügyvéd, jegyző – feljogosító képesítés megszerzéséhez az ötéves master-fokozat megszerzésére van szükség.

Úgy tűnik közös vonás az olaszországi egyetemeken tanulmányi rendjében, hogy sokan – mint a haladó szelleműnek tekintett udinei egyetem jogi kara is – nem tulajdonítanak nagy jelentőséget annak a gondolatnak, hogy a bachelor fokozat megszerzése minden jogilag képzett személy számára egységes bázist kell jelentsen, hanem már a második vagy harmadik évtől kezdődően biztosítják a választás lehetőségét a „Curriculum Forense,” – amely a bírósági és a közigazgatási gyakorlatra készít fel –, a „Curriculum Internazionale e comunitario” és a „Curriculum Economico e dell’impresa” között, utóbbi a gazdasági és vállalati jogászképzést célozza meg. Továbbra is kérdés marad azonban, hogy vajon helyes elgondolás-e a tananyag tartalmi differenciálását és specializálását már ebben a korai szakaszban elkezdni, és nem volna-e helyesebb a főleg Németországban továbbra is nagyra tartott „egységes jogászképzés” koncepcióját legalább a bachelor-fokozat stádiumáig megtartani?

A fentiekben vázolt fejlődés néhány közép- és délkelet-európai ország számára jelentős nehézségeket okoz. A magyarországi karok egyhangúlag elutasították a bolognai modellen alapuló kettős tagolású egyetemi képzés koncepcióját, míg a horvátországi jogtudományi karok heves vitába keveredtek saját nemzeti egyetemi igazgatási rendszerükkel, mivel az a bachelor-master-modell megvalósítását nagyon rövid határidőn belül, szinte rákényszerítve az egyetemekre követeli meg, ill. követelte meg. Hevesen vitatott kérdés ebben a térségben, amely az új tagországokat, Magyarországot és Szlovéniát, valamint tagjelölt és harmadik államokat

foglal magába, hogy vajon a 4 + 1, vagy a 3 + 2 modellt részesítsék-e előnyben? Figyelemre méltó, hogy egy olyan állam egyeteme, amely egy lehetséges jövőbeli EU-tagságtól jöllehet távolabbra esik, mint Horvátország, a szerbia-montenegrói Újvidék (Novi Sad), modellértékű oktatási programot fejlesztett ki, amely igazodik a bolognai irányelvekhez. *Janez Kranjc*, aki munkacsoportot hozott létre a földrajzi térség 15 egyetemi karának képviselőiből, az általa tartott workshop keretein belül valószínűleg jóval többet fog elmondani a „Ljubjanai kezdeményezés” címmel megrendezett eddigi találkozók eredményeiről, amelyek során a jövőbeni, bolognai elképzelésnek megfelelő jogi tanulmányok tartalmi kérdéseinek és időbeli felosztásának központi szerep jutott.

Lassan előadásom végéhez érek, amellyel igyekeztem áttekintést nyújtani a jelenlegi helyzetről, és amely remélem hasznos vitákhoz vezet majd. A jogi karok úgy tűnik, mára fordulóponthoz érkeztek egész Európában. Sok minden mozgásba lendült, és a közép-kelet európai országokban is, – amelyek kevésbé tudnak lépést tartani a nyugat-európai fejlődéssel –, megerősödött az a szemlélet, hogy a jogi fakultások nem térhetnek ki a Bolognai Egyezményre való konfrontáció elől. Még a jogászképzés nemzeti sajátosságainak és status quo-jának őrzőbástyáját jelentő Németország esetén is megfigyelhető a lassan kialakuló szemléletváltás.

Az új Curriculumra vonatkozó tapasztalatokról az előadásomban szereplő földrajzi térség, esetleg Olaszország és Svájc fakultásainak képviselői is beszámolhatnak. Jómagam csak a Bolognai Egyezmény előkészítésével kapcsolatos tapasztalatokról számolhattam be. Az információcsere mindenestre jelen pillanatban fontosabbnak tűnik, mint valaha.

Éppen ezért tartom fontosnak, hogy meghallgassuk *John Bell* beszámolóját, amely bizonyára konkrét tényeket is tartalmaz arra vonatkozóan, hogyan fejlődött és fejlődik a jogi tanulmányok oktatása az Egyesült Királyságban, ahol a hároméves képzés feltételei történetileg sokkal inkább meghatározottak.

(Az ELFA 2005. február 17-18-án, a grazi egyetemen tartott, a Bolognai folyamatról szóló konferenciáján elhangzott előadás szerkesztett változata.)

A német professzorok elsősorban az 1990-es évek első felétől kezdtek aggódni a tendencia miatt, amit a jogi oktatás főiskolákra (Fachhochschulen) áttelepítése jelentett, és ami azal fenyegeti az egyetemi karokat, hogy jobb esetben az alap kutatás színterei maradhatnak, rosszabb esetben pedig hallgató híján felszámolásra kerülnek.

1994-ben a *Fachhochschule Nordostniedersachsen* (Lüneburgban) egy új lehetőséget kínált az ún.

Szabó Béla:

A német jogtörténet kutatás és oktatás*

Diplom-Wirtschaftsjurist (FH) diploma megszerzésére. Azóta ez még inkább elharapózott és ma már tulajdonképpen két fajta jogvégzetet különböztet-